

БІБЛІЙНА КОНЦЕПТОСФЕРА ДРАМИ СПИРИДОНА ЧЕРКАСЕНКА «ЦІНА КРОВІ»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (44)

УДК 821.161.2 – 1.09 „Черкасенко”

DOI:10.24144/2663-6840/2020.2(44).408–414

Кузьма О. Біблійна концептосфера драми Спиридона Черкасенка «Ціна крові»; кількість бібліографічних джерел – 21; мова українська.

Анотація. У статті досліджується біблійна концептосфера драми «Ціна крові» українського письменника-модерніста Спиридона Черкасенка. Увага зосереджується на системному аналізі біблійних образів-концептів, творчо переосмислених у п'єсі митця. Оскільки сучасне літературознавство активно вивчає взаємозв'язок Біблії і творчих систем українських письменників, такий вектор наукової аналітики доробку С. Черкасенка є актуальним.

У праці наголошується, що біблійні коди є ключем до розуміння ідейного змісту твору «Ціна крові», до осмислення її кореляції з іншими модерністськими художніми текстами на подібну тематику, зокрема з драмою Лесі Українки «На полі крові». Зазначено, що для С. Черкасенка важливим завданням було закласти в семантику образу Юди національний зміст, ідею боротьби за національне звільнення. Тракткування основних біблійних концептів (*Юда й Ісус*) відбувається на основі аналізу текстової стратегії автора, окресленні ідейного змісту твору. Семантичне поле художньої версії про Юду розширюють також образи-концепти *Єгова, Ізраїль, Єрусалим, Голгота, Петро, Тома, Йоанна, Магдалина* ін.

Рецепція евангельського образно-змістового матеріалу в драмі «Ціна крові» характеризується опертям на канонічну версію зради Юди із доповненням мотивації вчинку персонажа – його прагненням здобути свободу для свого народу. С. Черкасенко свідомо обирає жанр драматичної поеми, який дозволяв увиразнити простір конфліктності, розкрити постать Юди у взаємодії із іншими учасниками відомої евангельської історії. Таким чином, автор доповнює своїм твором художні інтерпретації зради Христа, розширює її мотиваційне поле, створює оригінальну художню концепцію образу Юди, вступаючи в діалог із іншими моделями в аналізі традиційного літературного сюжету. Новозапозитний матеріал став простором для вираження художніх ідей С. Черкасенка, його творчих орієнтацій на оновлення змісту національного письменства.

Ключові слова: концептосфера, Черкасенко, драма, модернізм, біблійна образність, рецепція, канонічна версія, традиційний сюжет.

Постановка проблеми. Біблія як велична книга, яка вмістила багатолітній досвід людства, завжди була невичерпним джерелом для творчості представників різних видів мистецтва. За слушним спостереженням В. Антофійчука та А. Нямцу, «мова кожного виду мистецтва встановлює свої обмеження в осмисленні використовуваних канонічних структур, та в цьому випадку весь матеріал об'єднує прагнення авторів «оживити» евангельські схеми, показати їх неперехідну чарівність і людський зміст» [Антофійчук, Нямцу 1996, с. 7]. Справді, «оживлення» біблійних сюжетів, їх художнє трактування вносить нове дихання в мистецькі процеси, актуалізує нові буттєві смисли, суголосні духовним шуканням людства в ті чи інші історико-культурні епохи. Потенціал Біблії як широкого смислового поля, на якому розгортаються різні драми людського існування, добре розуміли й українські автори. Для національного письменства, що розвивалося в умовах «заблокованої культури» (Ліна Костенко), Біблія стала також призмою, крізь яку «проговорювався» досвід багатовікової неволі українства. Книга Книг давала необхідні ключі для осягнення «комплексу неволі», глибоко закоріненого в національній психіці. Тому зрозумілим є факт звернення до біблійного сюжетно-образного матеріалу багатьох українських письменників – Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Павла Тичини, Миколи Зерова, Ліни Костенко, Валерія Шевчука та ін.

У добу модернізму біблійні теми й сюжети трактуються по-новаторськи, зокрема, значного переосмислення набуває образ Юди, за яким у канонічній евангельській версії закріплена стала семантика зрадника Ісуса Христа. Відхід від традиційної оптики в баченні постаті Юди демонструють Л. Андреев («Юда Іскаріот»), С. Пшибишевський («На шляхах Каїна»), Г. Даниловський («Марія Магдалина»), із пізніших авторів – Х.Л. Борхес («Три версії зради Юди»), С. Ердег («Безіменна могла», Ж. Сарамаго («Євангеліє від Ісуса») та ін. В українському письменстві до реінтерпретації відомої евангельської історії вдалися Леся Українка («На полі крові»), О. Романова («Юда»), А. Кримський («Іуда Скаріотський»), О. Кобилянська («Юда»), В. Петров («Апостоли»), В. Дрозд («Іскаріот») тощо. За свідченням В. Антофійчука та А. Нямцу, ледь окреслена в оповідях евангелістів колізія «Юда – Христос» у творах письменників кінця XIX – XX століть «накладається на предметно-почуттєвий і тому зрозумілий звичайний людні світ, і таємничо-похмурий новозавітний образ розпочинає «повноцінне» літературне життя, заповнене трагічними суперечностями, любов'ю й ненавистю, великодушністю і заздрістю, відданістю і зреченням» [Антофійчук, Нямцу 1996, с. 47]. Трагічними суперечностями наповнене й життя Юди у трактуванні Спиридона Черкасенка у драмі «Ціна крові» (1930). Автор належав до генерації митців-модерністів, і його звернення до біблійного матеріалу

алу було інспіроване прагненням розширити систему мотивацій Юдиного вчинку. На ті часи, коли С. Черкасенко розпочав роботу над текстом, уже було створено ряд глибоких художніх інтерпретацій євангельського сюжету. Та письменника не зупинив факт опрацювання цього матеріалу. Пошуки автора логічно вкладалися в систему його творчих орієнтацій, що живилися енергією національної ідеї. І в традиційному сюжеті він побачив можливість для реалізації власних поглядів на проблеми, актуальні для української нації. Текстова стратегія С. Черкасенка будувалася на основі його світоглядної системи, морально-ціннісних координат, і той напружений діалог із християнством, який веде митець, виходив передусім із його внутрішньої потреби долучитися до процесів формування національної ідентичності, кристалізації ідеї вільної української людини. У такому контексті історія Юди стає для письменника способом осмислення питань національного буття крізь призму людської екзистенції.

Аналіз досліджень. Творчість С. Черкасенка була об'єктом вивчення різних науковців – Л. Дем'янівської [Дем'янівська 2006], Г. Калантаєвської [Калантаєвська 2010], Ю. Коваліва [Ковалів 2013], Н. Копиленко [Копиленко 1991], І. Котяш [Котяш 2011; 2012], О. Мишанича [Мишанич 1991], М. Мошноріз [Мошноріз 2016] та ін. Учені наголошували на домінуванні національної ідеї в різних видах діяльності письменника (Н. Антоненко, Г. Калантаєвська); на модерністській основі драматургії митця, її вписаності в контекст художніх пошуків Лесі Українки, О. Олесея, В. Винниченка (М. Кудрявцев, О. Мишанич, С. Хороб, В. Школа); на інтертекстуальних перегуках із текстами Лесі Українки (Л. Дем'янівська; В. Антофійчук, А. Нямцу); на реалізації міфопоетичних структур у творах автора (М. Мошноріз) тощо. Наукова рецепція доробку С. Черкасенка є різновекторною, що правда, питання творчого освоєння біблійних тем та сюжетів у різножанрових творах митця потребує ширшої аналітики. Слід зазначити, що інтерпретація драми «Ціна крові» міститься в дослідженнях В. Антофійчука та А. Нямцу [Антофійчук, Нямцу 1996], М. Кудрявцева [Кудрявцев 2003], О. Мишанича [Мишанич 1991], С. Хороба [Хороб 2006] та ін. Так, О. Мишанич наголосив: «Не відступаючи від євангельського сюжету і образів <...>, С. Черкасенко створив оригінальний твір, що стає в ряд інших обробок цього відомого і дуже складного для літературного опрацювання світового образу» [Мишанич 1991, с. 29]. Подієвий план драми «Ціна крові» дослідники В. Антофійчук та А. Нямцу вважають своєрідним концептуальним «коментарем-дослідженням» деяких сюжетних ходів драматичної поеми Лесі Українки «На полі крові» [Антофійчук, Нямцу 1996, с. 64]. М. Кудрявцев, простеживши ідейні колізії у драматургії С. Черкасенка, назвав твір «філософсько-психологічною п'єсою прозрілого-символічного змісту» [Кудрявцев 2003, с. 167]. Спостереження вчених щодо драматичної поеми «Ціна крові» є важливим матеріалом для трактування біблійної концептосфери твору, окреслення

своєрідності переосмислення традиційних сюжетів у творчості митця.

Мета статті – проаналізувати біблійні образи-концепти в драмі «Ціна крові» в контексті світоглядних засад С. Черкасенка, його творчих орієнтацій та художньої онтології.

Основні завдання статті – розкрити шляхи засвоєння євангельського сюжету про зраду Юди у драмі письменника; наголосити на новаторських акцентах у трактуванні цього сюжету; з'ясувати мотиви звернення автора до постаті Юди, його художні завдання в окресленні феномену зради; охарактеризувати ключові біблійні образи-концепти, які митець закладає в текст і на основі яких будує власний погляд на проблеми національної та загальнолюдської екзистенції.

Методи та методика дослідження. Основними методами аналізу в статті є *культурно-історичний* (для характеристики літературно-містецького й історичного контексту доби), *біографічний* (для розуміння світоглядних засад творчості С. Черкасенка, його внутрішніх спонук до опрацювання біблійного образно-змістового матеріалу); *типологічний* (для простеження типології образу Юди); *психологічний* (для аналізу мотивацій і поведінки персонажів); *естетичний* (для окреслення драми як художнього феномену). Потребує пояснення й наше розуміння термінів «концепт» і «концептосфера», який набув широкого вживання передусім у сфері когнітивної лінгвістики та психолінгвістики (детальний розгляд цього питання міститься у працях М. Полюжина [Полюжин 2015], О. Селіванової [Селіванова 2008], М. Скаб [Скаб 2009] та ін.). О. Селіванова твердить, що концепт – це «інформаційна структура свідомості, різноsubstrатна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого» [Селіванова 2008, с. 410]. М. Скаб означає концепт як «абстрактну одиницю ментального рівня, яка відображає зміст результатів пізнання людиною довкілля та в якій зосереджено відомості про пізнаваний об'єкт, його властивості, місце в культурі народу й результати емоційно-оцінного сприйняття цього фрагмента світу людиною» [Скаб 2009, с. 4–5]. М. Полюжин розрізняє два підходи до окреслення поняття «концепт» – лінгвокогнітивний і лінгвокультурний. Обидва підходи, на думку вченого, «не взаємозаперечують один одного, оскільки розгляд концепту як ментального утворення у свідомості індивіда – це вихід на концептосферу мовної спільноти, що є показником рівня її культурного розвитку. І навпаки, розгляд концепту як репрезентанта культури є напрямом руху в науковому дослідженні від колективного до індивідуального досвіду. Інакше кажучи, ці підходи розрізняються векторами щодо індивіда: лінгвокогнітивний підхід – це напрям розгляду, що прямує від індивідуальної свідомості до культури, а лінгвокультурний – від культури до індивідуальної свідомості. Зазначені напрями розгляду – дослідницькі прийоми, а не цілісні багатогранні» [Полюжин 2015, с. 10].

вимірні процеси» [Полюжин 2015, с. 217]. Враховуючи твердження науковців щодо змісту поняття «концепт» і зважаючи на специфіку трактування цього поняття як лінгвістичного, виводимо власне розуміння концепту як особливої категорії, яка в аспекті літературознавчого прочитання художнього тексту може визначатися як ментальна одиниця, що включає в себе колективний та індивідуальний досвід людства, оприявнений через призму світобачення конкретного автора. Ця ментальна одиниця має широке смислове поле, і в залежності від художніх завдань митця вона сприяє формуванню того ідейного простору, що актуалізує знакові для відповідної історико-культурної доби акценти. Концепти, або ментальні одиниці, складають цілісну смислороботу систему – концептосферу, що в межах авторського тексту може мати різні рівні реалізації. Приміром, біблійна концептосфера, на нашу думку, є системою знакових біблійних одиниць (концептів), своєрідних кодів, які є формою вираження ключових ідей письменника. Концептосфера як складник художньої онтології майстра пера, таким чином, має широкі перспективи для літературознавчої аналітики.

Виклад основного матеріалу. Драму «Ціна крові» С. Черкасенко датував березнем 1930 року, вказавши місце роботи над текстом («Ужгород – Горні Черношіце»). 1930 року автор уже проживав на території Чехословаччини, тому вказівка на Ужгород, очевидно, говорить про те, що він почав писати текст, ще перебуваючи на території Срібної Землі (на Закарпатті письменник проживав із 1923 року (дехто із дослідників подає 1924 р.) по 1929 р.). «Ціна крові» є єдиною драмою в доробку С. Черкасенка, написаною на основі євангельського сюжету. Здебільшого митець звертався до українських тем (наприклад, у творах «Казка старого млина», «Про що тирса шелестіла...», «Коли народ мовчить», «Северин Наливайко» тощо). На наш погляд, для драматурга було важливо розширити свій тематично-жанровий діапазон, спробувати себе у сфері опрацювання традиційних, зокрема біблійних, сюжетів, які виводили на рівень осмислення універсальних проблем людського існування. Історія Юди Іскаріота звернула увагу митця завдяки своєму потенціалу у сфері дослідження людської душі загалом і феномену зради Христа зокрема. Автор знав і про інші твори початку ХХ століття, у яких постать Юди розглядалася із нових ракурсів (Леся Українка, Л. Андреев, С. Пшибишевський тощо). Художні версії попередників додавали свої акценти до осягнення образу Юди, але С. Черкасенко пішов власним шляхом, створивши окрему літературну історію цього персонажа.

Окреслення ідейного змісту драми «Ціна крові» вимагає і з'ясування ставлення автора до християнства. Із Святим Письмом письменник ознайомився ще змалечку. У тодішніх освітніх закладах (початкових училищах, семінаріях) Біблія була обов'язковою для вивчення. С. Черкасенко залишив спогади про роки навчання й, зокрема, про входження у світ християнської літера-

тури. Він згадував: «Особливо глибоке враження справляло на мою малу, ненаситну душу оте читання житій усяких святих, угодників, мучеників тощо. Яскравими барвами, зворушливо й повчально змальоване житіє, подвиги, героїчна боротьба з різними спокусами й самим дияволом, невимовна непохитність у стражданнях за віру, за правду – все це діяло на душу вражаюче; а величність архиєрейства, його міць і влада над паствою та великі нагороди на тім світі за муки й праведне життя запалювали дитячу уяву так, що не раз серед ночі кидали з ліжка навколішки, й палка, щира й чиста, як сльоза, дитяча молитва здійснювалася, вириваючись із малих грудей...» [Котьяш 2012, с. 69]. Судячи із авторських згадок, і канонічні біблійні тексти, й апокрифічна література живили уяву майбутнього письменника і формували його світоглядне ядро. Щоправда, фанатичним поборником християнської віри С. Черкасенко не став, бо з часом осягнув відмінність між правдивим богошуканням та подвійною суттю церкви як окремого інституту, що діяв у руслі політики Російської імперії. Письменник від природи мав живу уяву, завжди прагнув розширювати межі власного пізнання. Він не сприймав набуті знання як закам'янілі, непорушні догми, намагався знайти відповіді на смислороботі питання самостійно. У контексті аналізу драми автора «Ціна крові» доречно, на наш погляд, згадати епізод із періоду навчання С. Черкасенка в учительській семінарії, коли він почав дискутувати із викладачем щодо ролі Юди в євангельській історії: «Бесіда полягала в тім, що він почав задавати мені питання, а я мусів на них відповідати. Слово по слову, дійшло якимсь чином до апостола Юди Іскаріота та його зради. Я скорчивши найневинніший вираз на тварі, сказав, що ніяк не можу вбагнути в себе, за що було покарано Іскаріота, коли йому задалегідь Бог сам «предопреділіл» зрадити Христа. Чи ж винен він у тім, що зробив так? Адже на це була воля Божя, а не його. Піп аж підскаочив на стільці, щось замекекекав, намагаючись пояснити це своєю волею, що її Бог дав людині, але я на це зауважив, що ніяк не можу погодити між собою «предопреділеніє» й «свободу волі», бо одно другу виключає. Піп почервонів, розсердився й сказав, що не нам судити волю Божу, а що треба вірувати, й звелів мені сісти. Я, сідаючи, відповів на це, що тяжко повірити в абсурд. Піп осканенів, ухопив журналу й вилетів із класу» [Котьяш 2012, с. 70]. Цитований епізод засвідчує наявність критичного мислення в молодого С. Черкасенка, його прагнення дошукатися істини в речах, які апріорі мали сприйматися за абсолютну правду. Очевидно, постать Юди вже тоді була певним концептом, ментальною одиницею у свідомості митця, що потім «оживе» у просторі драми «Ціна крові» у вигляді вікинченого літературного персонажа із своєю мотиваційною системою. Підсумовуючи питання про ставлення письменника до християнства, зазначимо, що важливі морально-ціннісні орієнтири, на яких базується ця релігія (любов до ближнього, милосер-

дя, пошана до старшого покоління, всепрощення, віра у вищу силу, Боже провидіння, в місію Христа як носія ідеї абсолютної любові), були знаковими складниками світоглядної системи С. Черкасенка. Але не всі релігійні догми приймалися ним беззастережно. І як мисляча людина нового часу він має власний погляд на описані в Біблії ситуації.

Аби краще зрозуміти специфіку авторського моделювання постаті Юди у драмі «Ціна крові», варто звернутися до змістовного спостереження, висловленого Блаженнішим Святославом Шевчуком у розмові з Оксаною Забужко про Лесю Українку: «Йде конфлікт між двома досвідами, двома способами богопізнання: пізнання Бога через особистий, екзистенційний життєвий досвід – і пізнання Бога через повторювання тих чи інших логічних ментальних схем. І дуже часто життя показується значно ширшим, ніж наші ментальні схеми і уявлення» [Апокриф 2020, с. 16]. Трагедія Юди базується передусім на тому, що для нього Христос є тим, хто має побудувати своє Царство на землі, стати земним володарем, натомість Ісус прийшов зовсім із іншою місією. За словами Блаженнішого Святослава, шлях Христа до Єрусалима – «це шлях із рівня божественної слави до абсолютного нуля людської екзистенції, тому що Христос йде до Єрусалиму не для інтронізації на царський престіл, а для розп'яття» [Апокриф 2020, с. 20].

Юда із драми «Ціна крові» виявляє таку ж логіку поведінки, як і канонічний Юда, тобто мислить земними категоріями. Подібні характери змодельовані і в драмі Лесі Українки «На полі крові». У текстах обох письменників Христос діє відповідно до покладеної на нього місії, усвідомлюючи своє призначення і сенс приходу на землю. Юда із твору «На полі крові» прагне ж бачити Вчителя земним царем, а себе – його найближчим помічником. Персонаж мислить категоріями матеріального плану, тоді як Месія проповідує вічні істини, буття людського духу. Юда в інтерпретації С. Черкасенка так само прагматик, щоправда, новим у мотивації його вчинків є акцент на прагненні підняти народ на національно-визвольну боротьбу. Тому Христос для нього – передусім лідер, за яким мають піти люди, що хочуть звільнитися від римського панування. Юда – раціоналіст, людина, для якої ідеї Месії не суголосні його внутрішнім шуканням. Усе єство персонажа живе прагненням боротьби, і він спрагло шукає людину, яка перейняла б войовничий запал повстанця Юди Голоніта, борця із римськими поневолювачами. В Ісусові герой побачив велику силу, уміння впливати на людей, на що йому прямо і вказує: «*Бо лиш тобі / Відкрив Єгова дивну таємницю / Єдиним словом за собою тьми / Порвати в бій. Єдиному тобі / Він дав і чуда дар... О, гордий Рим / Впаде до ніг тобі рабом покірним, / І пісню волі застїва Ізраїль...*» [Черкасенко 1991, с. 760].

Неспівмірність духовних світів Месії та Юди вже окреслена в першому діалозі між ними. Одразу видно тип мислення кожного героя. Юда потребує волі, здобутої в боротьбі, Ісус, навпаки, говорить про мир і внутрішню свободу людини:

*Хто вільний духом, той не раб. І я
Зроблю їх духом вільними навіки*

[Черкасенко 1991, с. 760].

Загалом образ-концепт Ісуса (в переліку дійових осіб автор означає його як пророка з Назарету) розбудовується на основі канонічної версії образу Христа. У текст драми С. Черкасенко вводить прямі цитати із Євангелія, наприклад, із нагірної проповіді Месії:

*Блаженні чисті серцем, бо вони
Щасливі, узрять Бога в небесах!
Блаженні миротворці, бо назвуться
Синами Божими! Блаженні ті,
Кого гнобитимуть за правду люди:
Готове місце їм в Небеснім Царстві!..*

[Черкасенко 1991, с. 763].

Сюжетна канва діянь Ісуса подана відповідно до євангелістських оповідей. Але ці канонічні події (зокрема, воскресіння Лазаря; чудо із нагодуванням великої кількості осіб двома рибинами і п'ятьма хлібинами) показані як такі, до організації яких долучився Юда. Чудеса були сотворені завдяки його вмінню маніпулювати свідомістю людей. У героя єдина мета – зробити Ісуса «царем на троні предківськїм» [Черкасенко 1991, с. 763], щоб він відновив статус юдеїв як вільних людей на своїй землі. У розмові із Саломеєю Юда розкриває суть свого перебування поруч із Христом:

*... Питаєси, сестро, ти,
Що я візьму собі, коли царем
На троні предківськїм раві засяде...
Я не візьму нічого!..
... Коли це станеться – то вже я взяв!..
В той день, як натовп дикий, озвірілий
На клятих римлян бурею впаде
І знищить впень їх всіх і їх ярмо –
В той день я вже все взяв!..*

[Черкасенко 1991, с. 792].

Отже, можна зробити висновок, що в образі-концепті Юди С. Черкасенко актуалізує національний зміст, категорію чину, боротьби за національну свободу. А це вирізняє його трактування євангельського сюжету з-поміж інших літературних версій зради Месії.

«Ціна крові» – це філософська драма, у площині якої розгортаються різні смислові пласти. Біблійні концепти Юди та Ісуса є основними в концептосфері аналізованого твору. Доповнюють та увиразнюють євангельський контекст й інші образи-концепти. Умовно поділяємо їх на образи-концепти на позначення осіб із оточення Христа (апостоли *Петро, Тома, Яків, Йоан*; жіночі постаті – *Йоанна, Марія з Магдали, Сузанна, Марта, Марія, Лазар*) та образи-концепти на позначення знакових біблійних локусів (*Ізраїль, Єрусалим, Голгота, Галілея, Назарет* тощо).

Зображення учнів Ісуса не відрізняється від біблійного. Логіка їх характерів розкривається в діалогах та полілогах із іншими персонажами, але найбільше – у розмовах-диспутах із Юдою. Апостол Петро як «камінь», на діяннях якого розбудовуватиметься Христова церква, виявляє такий же

характер у драмі «Ціна крові». Той же Петро так само тричі зречеться Месії («За всю любов його / До мене – я віддячив чим йому? – / За ніч одну – його я зрікся тричі!.. / Єгово! громом вдар! розбий на місці!.. / Не варт таким нікчемам жити на світі!..») [Черкасенко 1991, с. 848]). Тома, як і біблійний прототип, буде сумніватися в усьому («Чи винен я, що сумніву хробак / Все точить неспокійне серце, / Що прагне правди?...») [Черкасенко 1991, с. 765]; «А я... тепер вже зовсім я нічого / Не розумію: Божий Син і цар / Небесний дався в руки тим, на кого / Тьми янголів послати міг з мечами... / Не розумію я... Та і ніколи вже / Не зрозумію, мабуть!..») [Черкасенко 1991, с. 848]). Йоан, улюблений учень Христа, показаний як емоційно вразливий, ніжний серцем. Йому образливо дивитися на Юдині маніпуляції й зневагу до суті вчення Учителя («Ти, брате, граєшся його словами / Занадто легкодумно...») [Черкасенко 1991, с. 774]. Заслугують на увагу образи жінок в оточенні Ісуса – Саломея, Йоанна, Марія з Магдали, Сузанна. Усі вони забезпечують побут Учителя та його учнів. Йоанна пожертвувала до скарбниці коштовні речі, зрікшись від усього земного і присвятивши своє життя служінню Христовому вченню. Образ Йоанни в Біблії епізодичний, але про неї Леся Українка написала глибоку драму «Йоанна, жінка Хусова». У творі «Ціна крові» Йоанна – швидше епізодичний персонаж, одна із тих, хто служать раві. Саломея і Сузанна – матір і дочка, які допомагають Учителю та його апостолам. Значно більшу роль відіграє в п'єсі Марія з Магдали, або Марія-Магдалина. Ця жінка, за біблійними оповідями, була присутня на розп'ятті та похованні Христа, саме вона першою побачила його після Воскресіння і повідомила цю звістку учням Ісуса [Святе Письмо в європейській культурі: Біблійний словник 2004, с. 132]. Колізія Юди у драмі «Ціна крові» ускладнюється й тим, що він був закоханий у Марію-Магдалину («...На тишнім ложі із троянд саронських / Напівлежала блудниця – краси, / Небаченої ще... Поглянув я і чую, що загиб, / Що одірвать очей я вже не в силі...») [Черкасенко 1991, с. 791]). Магдалина, прийнявши до серця слова Христа, хотіла зречтисся свого минулого і жити відповідно до заповітів Учителя. Юда відкриває їй свої почуття, обдаровує коштовностями, пропонує спільно служити Ісусу, коли той стане царем:

*Ще мить одну лиш почекай, коли
Легкий вітрець звідтіль нам донесе:
Осанна! Най живе юдейський цар!
Тоді, побравшись за руки, ми*

ЛІТЕРАТУРА

1. Антофійчук В., Нямцу А. Євангельські мотиви в українській літературі кінця XIX – XX ст. Чернівці: Рута, 1996. 208 с.
2. Біблія в пер. Івана Огієнка. URL: http://www.ae-lib.org.ua/texts-c/_novum_testamentum_ohienko_ua.htm (дата звернення 23.08.2020).
3. Дем'янівська Л. Спиридон Черкасенко *Історія української літератури к. XIX – початку XX ст.*: у 2 кн. / за ред. О. Гнідан. К., 2006. Кн. 2. С. 439–453.
4. Зілинський Б. Автобіографія та апологія Спиридона Черкасенка 1929 року *Кур'єр Кривбасу*. 2016. № 311/313. С. 179–198.
5. Калантаєвська Г. Діяльність Спиридона Черкасенка на тлі суспільного життя України почат-

Полинемо туди, йому назустріч,

І понесем юдейському цареві

Свою любов, покору і відданість...

[Черкасенко 1991, с. 864]

Але Магдалина не приймає почуттів Юди, вважає його причетним до загибелі улюбленого Учителя, відштовхує зі словами: «Йди геть від мене, сатано...» [Черкасенко 1991, с. 867]. Закоханість у Магдалину та його сподівання на Христа як лідера національно-визвольних змагань є основними складниками мотивації Юдиної зради.

Щодо біблійних локусів у драмі, то їх семантика обертається в межах канонічного трактування. Назарет фігурує у драмі як місце народження і проживання Христа до початку виконання його місії. Єрусалим «посідає важливе місце в усіх чотирьох Євангеліях, особливо в Євангелії від Луки. Саме в цьому місті Лука почав і завершив своє свідчення про Ісуса; особливо виокремлюючи момент прибуття Ісуса в столицю, де той мав зазнати страждань і смерті» [Святе Письмо в європейській культурі: Біблійний словник 2004, с. 132]. Єрусалим у творі С. Черкасенка зберігає сталу символіку, а також є втіленням ідеї омріяної незалежної столиці народу, звільненого з полону. Місце страти Христа – Голгота – не деталізується в тексті. Це швидше символічний локус жертвовної смерті в ім'я високої ідеї. Топос «Ізраїль» має подвійну семантику у творі: позначаючи юдеїв, богообраний народ, він також розширюється до символічного образу будь-якої поневоленої нації. Таким чином, біблійні концепти локального характеру сприяють створенню відповідного колориту зображених подій та ситуації, поглиблюють ідейний зміст драми.

Висновки. Отже, рецепція євангельського образно-змістового матеріалу в драмі «Ціна крові» характеризується опертям на канонічну версію зради Юди із доповненням мотивації вчинку персонажа його прагненням здобути свободу для свого народу. С. Черкасенко свідомо обирає жанр драматичної поеми, який дозволяє увиразнити простір конфліктності, розкрити постать Юди у взаємодії із іншими учасниками відомої євангельської історії. Таким чином, автор доповнює своїм твором художні інтерпретації зради Христа, розширює її мотиваційне поле, творить оригінальну художню концепцію образу Юди, вступаючи в діалог із іншими моделями в аналізі традиційного літературного сюжету. Концептосфера драми складається із знакових біблійних образів, які слугують фундаментом для вираження художніх ідей С. Черкасенка.

ку XX ст. *Філологічні трактати*. 2010. Том. 2, № 4. С. 20–29. URL: <http://tractatus.sumdu.edu.ua/ruskiy-kalantaevskaya-g-p-deyatelnost-spiridona-cherkasenko-na-fone-obshhestvennoy-zhizni-ukrainyi-nachala-xx-veka> (дата звернення 25.08.2020).

6. Ковалів Ю. Спиридон Черкасенко *Історія української літератури. Кінець XIX – початок XXI ст.*: У 10 т. К., 2013. Т.1. У пошуках іманентного сенсу: підручник. С. 363–368.

7. Копиленко Н. Повернення (До 115-річчя з дня народження С. Черкасенка). *Українська мова і література в школі*. 1991. № 10. С. 85–87.

8. Котяш І. Епістолярій С. Черкасенка як джерело формування його ідейних та художніх поглядів *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Серія: Літературознавство / За ред. д. ф. н. Ткачука М.П. Тернопіль: ТНПУ, 2012. Вип. 34. С. 67–82.

9. Котяш І. Реконструкція літературного процесу у листах С. Черкасенка *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (філологічні науки)*. 2011. № 19 (203). С. 95–108.

10. Кудрявцев М. Ідейні колізії у драматургії Спиридона Черкасенка *Краєзнавство*. 2003. № 1–4. С. 150–167.

11. Ланглуа А., Ле Муане А., Спіс Ф., Тібо М., Требюшон Р., Фуйу Д. Святе Письмо в європейській культурі: Біблійний словник / Зоя Борисюк (пер.з фр.), Наталя Лисюк (пер.з фр.). Київ: Дух і Літера, 2004. 320 с.

12. Леся Українка. Апокриф. Вибране / Леся Українка. Чотири розмови про Леся Українку / О. Забужко, С. Шевчук. Київ: Видавничий дім «КОМОРА», 2020. 632 с.

13. Нямцю А. Літературні архетипи у світовому літературному контексті *Sacrum і Біблія в українській літературі* / за ред. І. Набитовича. Lublin: Ingvarg, 2008. с. 49–60.

14. Мишанич О.В. безмежжі зим і чужини... (Повернення Спиридона Черкасенка). Черкасенко С. Твори: у 2-х т. Київ: Дніпро, 1991. Т. 1. С. 5–42.

15. Мошноріз М. Патріотичні інтенції міфопоетики С. Черкасенка-лірика. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2016. № 24. Том 1. С. 39–42. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v24/part_1/12.pdf (дата звернення 23.08.2019).

16. Полюжин М. Поняття, концепт та його структура *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. Луцьк, 2015. № 4. С. 212–224.

17. Самі про себе. *Автобіографії українських митців 1920-х років* / упорядник Раїса Мовчан. Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2015. С. 426–440.

18. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля – К, 2008. 712 с.

19. Скаб М. Концептуалізація сакральної сфери в українській мові: автореф. дис. док. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2009. 36 с.

20. Хороб С. Українська релігійно-християнська драма кінця XIX – початку XX століття *Історія української літератури к. XIX – початку XX ст.*: у 2 кн. / за ред. О. Гнідан. Київ, 2006. Кн. 2. С. 465–492.

21. Черкасенко С. Твори: у 2-х т. Київ: Дніпро, 1991. Т. 1.

REFERENCES

1. Antofichuk V., Niamtsu A. (1996) Yevanhelski motyvy v ukrainiskii literaturi kintsia XIX–XX st. [Evangelical Motives in Ukrainian Literature of the Late 19th–20th centuries]. Chernivtsi. 208 s. [in Ukrainian].

2. Bibliia v per. Ivana Ohiiienka [The Bible] URL: http://www.ae-lib.org.ua/texts-c/_novum_testamentum_ohienko_ua.htm (accessed 23.08.2019) [in Ukrainian].

3. Demianivska L. (2006) Spyrydon Cherkasenko [Spyrydon Cherkasenko]. *Istoriia ukrainiskoi literatury k. XIX – pochatku XX st.*: у 2 кн. / за ред. О. Гнідан. Kyiv. S. 439–453 [in Ukrainian].

4. Zilynskiy B. (2016) Avtobiohrafii ta apolohiia Spyrydona Cherkasenska 1929 roku [Autobiography and Apology of Spyrydon Cherkasenko in 1929]. *Kurier Kryvbasu*. 2016. № 311/313. S. 179–198 [in Ukrainian].

5. Kalantaievska H. (2010) Diialnist Spyrydona Cherkasenska na tli suspilnoho zhyttia Ukrainy pochatku XX st. [Activity of Spyrydon Cherkasenko against the Background of the Social Life of Ukraine at the beginning of 20th century]. *Filolohichni traktaty*. 2010. Vol.2, № 4.S. 20–29. URL: <http://tractatus.sumdu.edu.ua/ruskiy-kalantaevskaya-g-p-deyatelnost-spiridona-cherkasenko-na-fone-obshhestvennoy-zhizni-ukrainyi-nachala-xx-veka/> (accessed 25.08.2020) [in Ukrainian].

6. Kovaliv Yu. (2013) Spyrydon Cherkasenko [Spyrydon Cherkasenko]. *Istoriia ukrainiskoi literatury*. Kinets XIX – pochatok XX st. Kyiv. S. 363–368 [in Ukrainian].

7. Kopylenko N. (1991) Povernennia (Do 115-richchia z Dnia Narodzhennia S. Cherkasenska) [Return (To the 115th anniversary of S. Cherkasenko's birth)]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*. 1991. № 10. S. 85–87 [in Ukrainian].

8. Kotiash I. (2012) Epistolarii S. Cherkasenska yak dzhherelo formuvannia yoho ideynikh ta khudozhnikh pohliadiv [Spyrydon Cherkasenko's Epistolary as a Source of Formation of His Ideological and Artistic Views]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka*. Serii: *Literaturoznavstvo* / za red. d. f. n. Tkachuka M.P. Ternopil. Vyp. 34. S. 67–82 [in Ukrainian].

9. Kotiash I. (2011) Rekonstruktsiia literaturnoho protsesu u lystakh S. Cherkasenska [Reconstruction of the Literary Process in S. Cherkasenko's letters]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka (filolohichni nauky)*. № 19 (203). S. 95–108 [in Ukrainian].

10. Kudriavtsev M. (2003) Ideini kolizii u dramaturhii Spyrydona Cherkasenka [Ideological Collisions in the Drama of Spiridon Cherkasenko]. *Kraieznavstvo*. № 1–4. S. 150–167 [in Ukrainian].
11. Lanhlua A., Le Muane A., Spis F., Tibo M., Trebiushon R., Fuiu D. (2004) Sviate Pysmo v yevropeiskii kulturi: Bibliiniy slovnyk [Scripture in European Culture: Bible Dictionary] / Zoia Borysiuk (per.z fr.), Natalia Lysiuk (per.z fr.). K. 320 s. [in Ukrainian].
12. Lesia Ukrainka (2020) Apokryf. Vybrane [Lesia Ukrainka. Apocrypha. Selected] / Lesia Ukrainka. Chotyry rozmovy pro Lesiu Ukrainku / O. Zabuzhko, S. Shevchuk. Kyiv. 632 s. [in Ukrainian].
13. Niamtsu A. (2008) Literaturni arkhetypy u svitovomu literaturnomu konteksti. *Sacrum i Bibliia v ukrainskii literaturi* [Literary Archetypes in the World Literary Context] / za red. I. Nabytovycha. Lublin: Ingvarr. S. 49–60 [in Ukrainian].
14. Myshanych O. (1991) V bezmezhyzhi zym i chuzhyny... (Povernennia Spyrydona Cherkasenka) [In infinity, winters and foreign lands... (Return of Spyrydon Cherkasenko)]. Cherkasenko S. Tvory. Kyiv. S. 5–42. [in Ukrainian].
15. Moshnoriz M. (2016) Patriotychni intentsii mifopoetyky S. Cherkasenka-liryka. [Patriotic Intentions of Mythopoetics of S. Cherkasenko-lyric]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*. № 24. Vol. 1. S. 39–42. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v24/part_1/12.pdf (accessed 23.08.2020) [in Ukrainian].
16. Poluzhyn M. (2015) Poniattia, kontsept ta yoho struktura [Concept and its Structure]. *Naukovyi visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii: Filolohichni nauky. Movoznavstvo*. Lutsk. № 4. S. 212–224 [in Ukrainian].
17. Sami pro sebe. *Avtobiohrafii ukrainskykh myttsiv 1920-kh rokiv* (2015) / uporiadnyk Raisa Movchan. Kyiv. S. 426–440 [in Ukrainian].
18. Selivanova O. (2008) Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy. Pidruchnyk [Modern Linguistics: Directions and Problems]. Poltava. 712 s. [in Ukrainian].
19. Skab M. (2009) Kontseptualizatsiia sakralnoi sfery v ukrainskii movi [Conceptualization of the Sacral Sphere in the Ukrainian Language]: avtoref. dys. dok. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv. 36 s. [in Ukrainian].
20. Khorob S. (2006) Ukrainska relihiino-khrystyianska drama kintsia XIX – pochatku XX stolittia [Ukrainian Religious-Christian Drama of the end of the 19th – beginning of the 20th Century]. *Istoriia ukrainskoi literatury k. XIX – pochatku XX st.:* u 2 kn. / za red. O. Hnidan. Kyiv. Kn. 2. S. 465–492 [in Ukrainian].
21. Cherkasenko S. (1991) Tvory [Writings]. Kyiv. Vol.1 [in Ukrainian].

BIBLICAL CONCEPTOSPHERE OF SPYRYDON CHERKASENKO'S «PRICE OF BLOOD» DRAMA

Abstract. The paper explores the biblical conceptual sphere of the drama «The Price of Blood» by the Ukrainian modernist writer Spyrydon Cherkasenko. The focus is on a systematic analysis of the biblical images-concepts creatively conceived in the artist's play. Since modern literary criticism actively studies the relationship between the Bible and the creative systems of Ukrainian writers, such a direction of scientific analysis of the work of S. Cherkasenko is relevant and up-to-date.

The main tasks of the article are the following - to reveal the ways of mastering the New Testament plot about the betrayal of Judas in the writer's drama; to emphasize the innovative accents in the interpretation of the plot; to find out the motives of the author's appeal to the portrait of Judas, his artistic tasks in outlining the phenomenon of betrayal; to characterize the key biblical images-concepts, which the artist incorporates into the text and on the basis of which he expresses his own view on the problems of national and universal existence.

The paper emphasizes that biblical codes are the key to understanding the ideological content of the work «The Price of Blood», to understanding its correlation with other modernist literary texts on similar topics, including Lesya Ukrainka's drama «In the Field of Blood». It has been emphasized that S. Cherkasenko's important task was to represent in the semantic structure of Judas's image the national content, and the idea of the struggle for national liberation. The interpretation of the basic biblical concepts related to the betrayal of Christ is based on several motivational levels: personal, existential, national. The semantic field of the artistic version of Judas is expanded by the conceptual images of Jehovah, Israel, Jerusalem, Johanna, Magdalene, the unbeliever Thomas, Golgotha, and others.

The reception of the evangelical figurative material in the drama «The Price of Blood» is characterized by the reliance on the canonical version of Judas's betrayal, supplemented by the motivation of the character's actions by his desire to gain freedom for his people. S. Cherkasenko consciously chooses the genre of dramatic poem, allowing him to express the space of conflict, to reveal the figure of Judas in the interaction with other participants in the famous gospel story.

Thus, the author complements his work with artistic interpretations of the betrayal of Christ, expands its motivational field, creates an original artistic concept of the image of Judas, entering into a dialogue with other models in the analysis of the traditional literary plot. The New Testament material became a space for expressing S. Cherkasenko's artistic ideas, his creative orientations on updating the content of national literature.

Keywords: conceptsphere, Cherkasenko, drama, modernism, biblical imagery, reception, canonical version, traditional plot.

© Кузьма О., 2020

Оксана Кузьма – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури, Ужгородський національний університет, Ужгород, Україна; orcid.org/0000-0002-1590-1624

Oksana Kuzma – Candidat of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Literature Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; orcid.org/0000-0002-1590-1624